

Ljubo Jurčić*

JEL Classification E65, F01

QUO VADIS CROATIA: NAKON PET GODINA ČLANSTVA U EUROPSKOJ UNIJI? **

Hrvatska od osamostaljenja nije uspjela napraviti cjelovitu i sustavnu ekonomsku politiku. Pojedinačne politike koje je provodila uglavnom nisu bile ni dobro koncipirane, ni dobro pripremljene. Najveći dio energije vladajući su trošili na uvjeravanje naroda u uspješnost njihovih politika i onda kad je bilo očito da one to nisu. Često, u neznanju i nesposobnosti kreiranja potrebnih politika, povlačeni su potezi da se pokaže da se nešto poduzima premda vjerojatno ni sami nisu vjerovali u svrhovitost tih poteza. U nedostatku cjelovitih i sustavnih politika pokušalo se s parcijalnim politikama vjerujući u njihovu čudnovatu sposobnost. Privatizacija, stabilan makroekonomski okvir i čvrsta valuta, mirovinska reforma, ulaganje u infrastrukturu, članstvo u međunarodnim organizacijama i integracijama itd., same po sebi nisu loše politike. Ali one to mogu postati ako pripreme nisu dobre i cjelovite i ako ne uključuju cijeli gospodarski i društveni sustav. Budući da je takav pristup izostao, Hrvatska tone prema dnu EU. Kroz godine trajanja pristupnih pregovora s EU (od 2004. godine) uvodni članak je svake godine nosio naslov: QUO Vadis Croatia? želeći da Hrvatska čim prije postane punopravna članica, nastojeći dati doprinos pristupanju i nadajući se da će to članstvo izvući hrvatsku politiku iz bezidejnosti. Ulaskom u EU (2013. godine) prestali smo pisati uvodni članak Quo Vadis Croatia? Nakon pet godina članstva, Hrvatska gospodarski tone prema dnu EU, ljudi se iseljavaju, kao

* Dr. sc. Lj. Jurčić, redoviti profesor Međunarodne ekonomije i povijesti ekonomske misli Ekonomskom fakultetu u Zagrebu i predsjednik Hrvatskog društva ekonomista (Ee-mail: ljurcic@efzg.hr).

** Ovaj rad je uvodno izlaganje na 26. tradicionalnom savjetovanju Hrvatskog društva ekonomista održanom u Opatiji 7.-9. Studenog 2018. i prethodno je objavljen u Zborniku sa toga skupa.

najočitiji dokaz neuspjele politike, i mi moramo ponovno postaviti naslov (pitanje) Kamo ideš Hrvatska?

Ključne riječi: ekonomska politika, gospodarstvo, EU, Hrvatska.

1. Uvod

Razvoj gospodarske situacije u Hrvatskoj, nakon njezina osamostaljivanja, Hrvatsko društvo ekonomista je aktivno pratilo i analiziralo kroz radove objavljivanje u Ekonomskom pregledu, na tradicionalnim godišnjim savjetovanjima Hrvatskog društva ekonomista u studenom u Opatiji, kroz okrugle stolove i konferencije u različitim mjestima u Hrvatskoj. U prvim godinama osamostaljenja, najčešća tema bila je tranzicija, njezini različiti elementi i njezine posljedice. U okviru tranzicije dominiralo je pitanje privatizacije i izbora ekonomsko-političkog modela razvoja Hrvatske u novim okolnostima. Ukazivano je na potencijalno loš razvoj gospodarske i socijalne situacije u slučaju izostanka sustavne politike.

Cjelovita ekonomska politika može se podijeliti na tri temeljne sastavnice: gospodarska politika, politika javnog sektora i monetarna politika. Kreiranje i provođenje tih triju međusobno ovisnih politika najčešće se organizira kroz: Ministarstvo gospodarstva (u najširem značenju te riječi), Ministarstvo financija (kroz financiranje aktivnosti javnog sektora kojima upravljaju druga ministarstva) i Središnja banka (u Hrvatskoj Hrvatska narodna banka) koja kreira potrebnu količinu kvalitetnog novca za gospodarstvo, građane i državu. Ove institucije koordiniranjem svojih politika nastoje riješiti društvene probleme i ostvariti ukupne društvene i gospodarske ciljeve neke države.

Uspješnost ekonomske politike pokazuju makroekonomski rezultati: razina i kretanje bruto domaćeg proizvoda, zaposlenost i nezaposlenost, inflacija, ravnoteža javnih financija i ravnoteža u ekonomskim odnosima s inozemstvom. Konačna mjera i svrha ekonomske politike je standard građana vlastite države i uvjeti života. Sve ostalo su "prolazna" mjerila ili kontrolne veličine, koji za građane nisu bitni. U nemogućnosti ostvarivanja glavnog cilja, većeg standarda i boljeg života vlastitih građana, politika često izvlači i naglašava izdvojene, parcijalne, pozitivne pokazatelje, kao što su različiti deficiti, dugovi, kreditni rejtinzi, promjene izvoza i uvoza, članstvo u pojedinim međunarodnim organizacijama, druženje s velikim svjetskim dužnosnicima, iako ti pokazatelji nemaju toliku važnost, u odnosu na prije navedena mjerila, koliku im političari daju. To se uglavnom događa zbog izostanka uspjeha u ostvarivanju ciljeva zbog kojih politika postoji. To je standard građana, njihova socijalna sigurnost i sigurnost u bolju budućnost. Nažalost, ne može se reći da su ti ciljevi postignuti u Hrvatskoj, ali isto tako ne može se reći da

u Hrvatskoj sada postoji sustavna politika koja bi omogućila ostvarenje tih ciljeva. Rezultat proteklih politika je gospodarsko stagniranje Hrvatske i tonjenje prema dnu Europske unije, unatoč svim obećanjima koje je vladajuća politika davala kod provođenja pojedinih politika.

Politika se treba ocjenjivati po rezultatima, a ne po željama, namjerama i obećavajućim potezima. Kao što je prikazano u drugom dijelu ovog rada, Hrvatska klizi prema dnu Europe prema svim bitnim pokazateljima. U proteklih dvadesetak godina bilo je puno obećanja i uvjeravanja u ispravnost poduzetih politika i mjera. Nažalost, najveći dio njih nisu dali očekivane pozitivne rezultate, nego naprotiv.

U ovom radu prikazujemo neke od pogrešnih politika, koje same po sebi ne moraju biti pogrešne, nego mogu biti loše provedene ili je bila loša priprema za njihovo provođenje, ili opći uvjeti nisu bili povoljni za njihovo provođenje. Nažalost, ni danas vladajuća politika ne pravi analizu uspješnosti i grešaka prethodnih politika, kako bi na temelju tih analiza napravila promjene, tj. reforme. U promoviranju sadašnjih reformi, stječe se dojam da se ponavlja stari pristup: ne radi se analiza postojeće situacije, ne vrši priprema niti organizacija za uspješno provođenje niti kontroling reformi, nego se reforma unaprijed proglašava uspješnom. Izgleda da se u Hrvatskoj ništa nije promijenilo u pristupu ekonomskoj politici.

2. Pogrešne hrvatske politike

Hrvatska je u ostvarivanju ukupnih nacionalnih socijalnih i gospodarskih ciljeva, promovirala i provodila različite politike. Na samom početku tranzicije (početkom 1990-ih) promovirana je privatizacija, kao ključna politika prelaska sa socijalističkog na kapitalistički i tržišni sustav. Poruka je bila: sama privatizacija i slobodno tržište će čudnovatom nevidljivom rukom i interesom novih privatnih vlasnika pretvoriti Hrvatsku u kapitalističku i tržišnu ekonomiju sretnih ljudi.

Politika privatizacije je u mnoštvu promašaja, jedan od temeljnih. Privatizacija je bila nepripremljena, osobito u izgradnji sustava prepoznavanje i poticanje istinskih tržišnih poduzetnika. Sposobne poduzetnike stvara, prepoznaje, izbacuje na površinu i potiče državni sustav. Hrvatska nije za privatizacijski proces izgradila taj sustav. Ne ulazeći u dublju analizu, nego samo gledajući rezultate, danas možemo reći da Hrvatska ima premalen broj poduzetnika koji mogu uspješno poslovati na otvorenom tržištu. Hrvatska proizvodnja je puno premala kao i hrvatski izvoz. Najveće hrvatske kompanije svoju su veličinu postigle na domaćem tržištu. Mala zemlja kao što je Hrvatska ne može biti razvijena ako najveći broj njezinih najvećih kompanija najveći dio svojih prihoda ostvaruje na domaćem tržištu.

To nije samo posljedica sposobnosti poduzetnika nego je to i posljedica ekonomsko-političkog sustava u kojem djeluju. Politikom privatizacije bivša državna imovina trebala je doći u ruke poduzetnika koji bi je svojom sposobnošću aktivirali, zarađujući sebi profit kroz podizanje proizvodnje, zaposlenosti i izvoza. Međutim, uz rijetke iznimke, to se nije dogodilo. Jedan dio “novopečenih” poduzetnika ponašao se kao trgovci nekretninama koju su jeftino kupili i nastojali je skuplje prodati. Drugi dio novih “poduzetnika” bili su čisti “novi” špekulanti nezainteresirani za proizvodnju, nego za “špekulativnu” prodaju preuzete proizvodnje. Uništen je veliki dio proizvodnje, a radnici poslani na burzu ili u mirovinu. Glavna uspješna priča bila je i još uvijek je i danas, uspješno otpuštanje radnika, u vremenu kad i najmanje socijalne države imaju za glavni cilj, uz povećanje domaće proizvodnje, povećanje zaposlenosti.

Hrvatska politika kao da je okrenula glavu od hrvatske proizvodnje. Poduzetnik, osnovna jedinica gospodarskog sustava, je taj koji nosi gospodarstvo, a država je institucija koja mu treba stvarati prostor i uvjete za djelovanje, razvoj i prilagođavanje. Država stvara uvjete za profitabilno poslovanje u pojedinom sektoru i ne treba direktno intervenirati u pojedina poduzeća, ako ona ne proizvode robe i usluge koje spadaju u javna dobra. Hrvatska država nije obavila, niti još uvijek ne obavlja taj posao. Ne stvara uvjete za profitabilno poslovanje postojećih djelatnosti i ne stvara uvjete za nove djelatnosti.

Rješenje problema privatizacije nije u vraćanju “kotača unatrag”, nego izgradnja sustava gospodarstva koji će stvarati istinske poduzetnike, koji će ih prepoznavati, štiti i poticati. Takav sustav još ne postoji u Hrvatskoj za razliku od svih razvijenih zemalja i onih koji se danas ubrzano razvijaju. Tu se prije svega radi o politici razvoja proizvodnoga gospodarstva, o suvremenoj industrijskoj (strukturnoj) politici koja se danas može prepoznati i u EU politici “pametne specijalizacije”.

“Stabilizacijski program hrvatske vlade” s kraja 1993. godine bila je sljedeća ključna politika: stabilan makroekonomski okvir unutar kojeg će npr. početi bujati domaća proizvodnja, zaposlenost, izvoz, rasti plaće i mirovine, rasti standard javnih usluga i općenito standard hrvatskih građana. Naravno, samo ova i ovakva politika to nije mogla osigurati. Sam naziv govori da je to bio “Stabilizacijski program...”, a ne razvojna politika. Sam naziv “stabilizacijski” stvara optimizam. Međutim, sama politika, način, sadržaj i čvrstina “stabilizacije”, u ratnim i tranzicijskim uvjetima je više nego upitan. Povijest dokazuje da se u ratnim uvjetima inflacija ne može izbjeći, ali da je pametna politika može kontrolirati i u mjeri koliko je društveno korisna dopustiti. U ratnim uvjetima inflacija ima ulogu jedne vrste poreza, bez političke odluke parlamenta. Vjerovalo se da će samo “blokiranje” inflacije stabilizirati gospodarstvo. Ponovno se promovirala nova vjera: dovoljno je samo zaustaviti inflaciju, jer to je jedina prepreka

uspješnom gospodarstvu, a nevidljiva ruka svemoćnog tržišta će u situaciji bez inflacije pokrenuti gospodarstvo Hrvatske. Vjera je opet bila pogrešna. Kreatori te politike naglašavali su “stabilizaciju”, a izostala je procjena i analiza posljedica takve politike, kao što je eksplozija nelikvidnosti i slom gospodarstva u okvirima takve politike stabilizacije. Najkraće rečeno, zbog tranzicije i rata troškovi su rasli, a novca za njihovo pokriće nije bilo, nelikvidnost je bujala i gušila gospodarstvo.

Hrvatskim novcem stvorili smo i osnovu hrvatskoga monetarnog sustava i monetarni suverenitet, ali smo ga se istodobno i odrekli, iako je monetarna politika, građena na vlastitom novcu, ključni element razvoja nacionalne ekonomije i društva. Nametnuta je politika “čvrste” i stabilne valute (kune) u situaciji nestabilnoga gospodarstva. Ovakva politika pada na prvom pitanju: odakle proizlazi stabilnost i čvrstina nacionalne valute? Ispravan odgovor trebao bi glasiti, iz stabilnosti i snage nacionalnoga gospodarstva! Rat i tranzicija (i bez rata), po prirodi stvari, ukazuju na kretanje države i gospodarstva kroz nesigurno i nestabilno okruženje. Monetarna politika trebala se prilagoditi takvim uvjetima kako bi stvorila komotniji okvir i olakšala i ubrzala tranziciju, restrukturiranje gospodarstava i dostizanje određene razine stabilnosti. Nažalost, monetarna politika nije to učinila, nego naprotiv, bila je ograničenje uspješnom restrukturiranju hrvatskoga gospodarstva.

Politika stabilnog (čvrstog) tečaja, u situaciji rastućih tranzicijskih i ratnih troškova, urušila je konkurentnost hrvatskoga gospodarstva. Troškovi proizvodnje su u Hrvatskoj puno brže rasli nego na izvoznim tržištima. Tu razliku u kretanju troškova tečaj nije pratio. Sve manje hrvatskih izvoznika je moglo, iz deviza dobivenih izvozom, pokriti troškove proizvodnje. To je u značajnoj mjeri izvoz učinilo neisplativim. Hrvatska zbog takve tečajne politike ima najmanji udio izvoza u bruto domaćem proizvodu od svih europskih zemalja. Smanjenje izvoza smanjuje ekonomsku snagu poduzeća, osobito u maloj zemlji kao što je Hrvatska, zbog čega ona gube i domaće tržište. Rezultat toga danas je uništeno gospodarstvo, nedostatak radnih mjesta i iseljavanje hrvatskih ljudi, što je postao prvoklasni politički problem.

Istina je da hrvatsko gospodarstvo još uvijek postoji! Ali isto tako je činjenica da bi ono trebalo biti dvostruko veće nego što danas jest. Naravno, razlog tome nije samo pogrešna monetarna politika. Obrana monetarne politike, da je ona bila uspješna a da su izostale druge politike, dijelom je točna. Izostale su druge politike, ali, iako su one izostale, monetarna politika nije se usklađivala s postojećom situacijom, kako bi dala svoj doprinos očuvanju većeg dijela tada, postojećega gospodarstva.

Tečaj kune je daleko od ravnotežnog. Uz to što se tečaj nije prilagođavao “tranzicijskim” procesima, nego je “učvršćen” daleko ispod ravnotežne razine. Kuna je bila puno “jača” i puno stabilnija nego hrvatsko gospodarstvo. To je stranu robu učinilo jeftinijom za domaće kupce, a hrvatsku skupljom za strano tržište.

Uvoz je buknuo, a izvoz stagnirao. Deficit i vanjski dug je rastao, a politika se nije mijenjala. Izgovor, da bi klizanje tečaja, u skladu s razlikom u kretanju domaćih i troškova na izvoznim tržištima, stvorilo “jugoslavensku” inflaciju i situaciju, za suvremenu monetarnu politiku je bez osnove, ali je u svakom slučaju izazov.

Isto tako, izgovor da se ulaganjem u istraživanje i razvoj i izgradnjom institucija trebaju smanjivati troškovi u postojećim proizvodnjama i stvarati novi proizvodi s većom dodanom vrijednošću (profitabilnošću), bez promjena u monetarnoj politici, su u najmanju ruku nekorektni. Istraživanje i razvoj, ako se i dobro organiziraju i ako su uspješni, daju rezultate u dugom roku. Isto tako, izgradnja institucija, ako se organiziraju na pravilan način, zahtijeva vrijeme za njihovu izgradnju i daju rezultate u dugom roku. Osim toga, uvjeti tranzicije i rata i nisu najpogodniji uvjeti za djelatnost istraživanje i razvoja i izgradnje institucija. Država troši novce na troškove rata i tranziciju, poduzeća se bore s restrukturiranjem i gubitkom tržišta. Ni država ni poduzeća nemaju resursa (vremena, novaca, ljudi) za značajniji razvoj i izgradnju institucija. Jednostavno, prioriteti su drugačiji. Treba spasiti ono što je vrijedno i do tada izgrađeno, to restrukturirati, stabilizirati i graditi nove strategije, politike i organizacije za novo vrijeme. Međutim, taj se pristup nije slijedio. Sve je prepušteno “religiji” stabilnog makroekonomskog okruženja i svemoći “nevidljive ruke” tržišta. Niti je makroekonomsko okruženje bilo stabilno, osim tečaja, (pad proizvodnje, pad zaposlenosti, izvoza, rast deficita, dugova, uvoza itd.), niti je tržište “svemoćno” niti samoregulirajuće. A to je ono najmanje u tranzicijskim i ratnim uvjetima. To dobro znaju i “veliki” svjetski savjetnici iz razvijenih tržišnih ekonomija, koji su nas savjetovali i prodavali ta uvjerenja. Hrvatska je platila i još uvijek plaća veliku cijenu za takve savjete i takvu politiku.

Devizna klauzula u domaćim transakcijama definitivno je isključila hrvatsku valutu kao nacionalni novac. To je za hrvatsku državu, društvo i gospodarstvo tragična greška politike. Devizna klauzula je “kukavičje jaje” koje je podmetnuto hrvatskom narodu. Nacionalna ekonomija posluje i razvija se u dinamičkom odnosu realnog i financijskog sektora. Njihov odnos mora težiti dinamičkoj ravnoteži. Povećanjem proizvodnje povećava se i vrijednost nacionalne ekonomije i vrijednost (nacionalnog) novca. Količina novca, njegova domaća cijena (kamatnjak) i svjetska cijena (tečaj) proizlazi iz efikasnosti nacionalnoga gospodarstva i države u cjelini. Pravilna monetarna politika, usklađena s drugim ekonomskim politikama i okolnostima u kojima nacionalno gospodarstvo i država funkcioniraju, djeluje kao stabilizator. Nedovoljna količina novca ne smije gušiti domaću proizvodnju, ali isto tako količina novca ne smije biti prevelika. Optimalna ponuda novca je zadatak monetarne politike. Ako se dopusti da strana valuta obavlja funkcije nacionalnog novca, prekida se prirodni sinergijski odnos i međuzavisnost nacionalnoga gospodarstva i novca.

Današnji novac nema unutarnju vrijednost (kao zlato dok je obavljalo funkciju novca), nego je njegova vrijednost slika vrijednosti nacionalnoga gospodarstva.

Cijena novca u unutarnjem prometu je kamatnjak, a u odnosu na ostatak svijeta tečaj. Kretanja u nacionalnom gospodarstvu oslikavaju se u kamatnjaku koji nastaje kao suma “izvorne” vrijednost novca, zarade banke i rizika koji prate njegov plasman. Ako raste nezaposlenost, dugovi stanovništva, poduzeća i države, rizici se povećavaju i raste kamatnjak. Vrijedi i obrnuto. Kad je taj odnos čvrst, kamatnjak djeluje kao stabilizator, regulator i katalizator gospodarske aktivnosti. Kretanja u ekonomskim odnosima s inozemstvom odražavaju se na tečaj, a promjena tečaja pomaže uspostavi ravnoteže između izvoza i uvoza.

Dopuštanjem stranoj valuti da obavlja funkcije (domaćeg) novca u domaćem prometu, gubi se sinergijski odnos između nacionalnoga gospodarstva i nacionalnog novca. Deviznom klauzulom to se dopustilo. Domaći novac gubi svoju funkciju stabilizatora i katalizatora gospodarske aktivnosti. Strana valuta nije novac nego roba koju možete kupovati i prodavati, ali ne smije i ne može obavljati funkcije (domaćeg) novca. U stranoj valuti možete i štedjeti, kao što se štedjeti može u zlatu, vrijednosnim papirima, nekretninama, slikama ili nekoj drugoj robi, sa svim rizicima koji prate takvu štednju.

Jedna od najvažnijih funkcija novca je mjerilo vrijednosti. Valuta je slika gospodarstva. Strana valuta koja obavlja funkcije (domaćeg) novca nije slika nacionalnoga gospodarstva. Deviznom klauzulom strane valute počele su obavljati tu funkciju u domaćim transakcijama, iako nemaju neke veze s domaćim gospodarstvom. One su strano tijelo. One su u direktnoj vezi s gospodarstvom gdje obavljaju funkciju novca, dolar u SAD-u, franak u Švicarskoj itd. Njihova vrijednost na svjetskom tržištu određena je stanjem njihove ekonomije i politike (ponekad u kratkom roku i špekulativnim transakcijama). Deviznom klauzulom kuna je prestala obavljati bitne funkcije novca u domaćim transakcijama i time je hrvatsko gospodarstvo izgubilo najjači oslonac i faktor razvoja.

Tečajnom politikom i politikom devizne klauzule značajno je blokirano i funkcioniranje tržišnog mehanizma u Hrvatskoj, kao najobjektivnijega gospodarskog arbitra. U širem političko-ekonomskom smislu, novac je javno dobro, a Hrvatska se, deviznom klauzulom, u značajnoj mjeri odrekla tog javnog dobra. U političkom smislu, to je udar na monetarni suverenitet, a suverenitet je najjača poluga razvoja svake zemlje.

U mikroekonomskom smislu to je nedopuštena “špekulacija” u kojoj se unaprijed zna potencijalni gubitnik. Kreditori su, zahvaljujući “nespretnosti” hrvatske politike, koja je dopustila deviznu klauzulu, odigrali nepoštenu igru s nepoštenim “financijskim proizvodom” za koji se unaprijed zna da sav rizik snosi uzimatelj kredita, a špekulativni profiti pripadaju kreditorima. Špekulativni profiti uništavaju ljude i nacionalno gospodarstvo.

Domaće transakcije obavljaju se u (domaćem) novcu i podliježu domaćim odnosima u gospodarstvu. Krediti između domaćih banaka i građana i poduzetnika

mogu i moraju biti jedino u kunama i s kunkskom kamatom. Stanje u gospodarstvu i stanje uzimatelja kredita određeno je kamatom na kunski kredit. Promjena tečaja, realno s tim nema nikakve direktne veze. Devizna klauzula u tom odnosu je neprirodna i nepoštena. Hrvatski korisnici domaćih kredita u kunama svojim ponašanjem nisu doveli do promjene tečaja među nekim valutama i zbog tih promjena ne smiju trpjeti nikakve posljedice. Tako da je devizna klauzula čista podvala. Devizna klauzula pogodila je velik broj hrvatskih građana, tako da to nije pojedinačni, nego nacionalni, a time i politički problem, koji jedino politika može i mora riješiti. Svako političko zaobilaženje ovog problema povećava štetu za sve sudionike i državu u cjelini.

Pravilna transakcija koja se odnosi na stranog kreditora, trebala bi se odvijati na sljedeći način: strani kreditor za devize kupi kune i te kune posuđuje na domaćem tržištu uz kunksku kamatu. Njegov odnos s korisnikom kredita je kroz kunksku glavnica i kunksku kamatu. Nakon naplaćenog kredita i kamata radi dalje što želi: ili dalje posuđuje kune ili pak kupuje devize i iznosi ih iz Hrvatske.

Uz deviznu klauzulu banke su “proizvodile” i strane valute, vezujući kunski depozit (štednju) s kunkskim kreditom uz stranu valutu, a da strana valuta opće nije postojala. Strana valuta je u nekoj državi (nacionalni) novac čija je količina i vrijednost određena nacionalnom politikom i stanjem nacionalnoga gospodarstva. Povezivanjem kunske štednje s kunkskim kreditom sa stranom valutom, koja u suštini ne postoji, u potpunoj je suprotnosti sa novčanim sustavom i kreiranjem novca i kredita u nekoj državi. To se može shvatiti kao nedopušteno kreiranje strane valute. To narušava “prirodni”, suvremeni novčani sustav.

Devizna klauzula je u Hrvatskoj dopuštena Zakonom o obveznim odnosima. To je podvala hrvatskom narodu. Čim se Hrvatska suočila s problemom devizne klauzule, to je trebalo promijeniti. Odgovornost leži i na Hrvatskoj narodnoj banci koja daje dozvole i nadzire rad komercijalnih banaka. HNB nije smjela dopustiti bankama ugovore i transakcije u domaćem poslovanju s deviznom klauzulom.

Devizna klauzula je osim vidljivih, stvorila velik broj štetnih nevidljivih efekata. Rješenje je u organiziranom procesu ukidanja i zabrane devizne klauzule u domaćim transakcijama. Paralelno s tim treba procijeniti sve štetne posljedice devizne klauzule za sve sudionike i donijeti političku odluku o pokrivanju tih šteta na način da to ne ugrožava standard hrvatskih građana i razvoj hrvatskog gospodarstva. Naravno, na početku samog procesa treba sve kredite pretvoriti u kunske, po tečaju na dan uzimanja i na njih obračunati kunske kamate. Na taj način štete devizne klauzule stavile bi se pod kontrolu i njima bi se moglo upravljati. Prepuštanje posljedica devizne klauzule “stihijskom” rješavanju ima i imat će velike negativne posljedice za Hrvatsku.

Reforma mirovinskog sustava provedena je (2002. godine) u velikoj euforiji njezina navodnog uspjeha u nekim državama. Tu euforiju dodatno je poduprlo

i vjerovanje politike da će sama dobra namjera rezultirati dobrim rezultatima u gospodarstvu i u mirovinskom sustavu. Zapravo, stvarao se osjećaj da novac proizvodi sam sebe. Dovoljno je novac ubaciti u financijski sustav i on će se čarobnom vještinom financijaša sam po sebi oplodivati. Stanje u gospodarstvu i opće u državi za financijske čarobnjake nije bitno. Stvorena je nova vrsta “novčane iluzije” koja koristi prirodnu ljudsku pohlepu i nadu da postoji, njima još neznanu, čarobno rješenje lakog bogaćenja. Međutim, stanje stvari je drugačije. Novac na tržište dolazi iz dodane vrijednosti u proizvodnji, i da bi se “oplodio”, on se ponovno mora vratiti (uložiti) u proizvodnju. Ako je dobro uloženi i s malo sreće, on će se oploditi. Takav je makroekonomski proces. Iza novca i svake njegove izvedenice mora stajati realna vrijednost.

Međutim, sudionici financijskog tržišta (poglavito špekulanti) mogu na svojim transakcijama zaraditi, iako njihove transakcije nisu povećale nikakvu realnu vrijednost. U takvim situacijama gube drugi sudionici financijskog tržišta. Ako su takve transakcije prevelike, one izazivaju financijske, ekonomske, a ponekad i političke krize. U takvim krizama gubi društvo i oni koji nisu direktno sudjelovali u tim transakcijama. Izvor gotovo svih financijskih kriza u suvremeno doba industrijskog društva i “papirnog novca” su špekulacije koje su povećavale “vrijednost” financijskih fondova daleko iznad vrijednosti realnih fondova. Kriza iz 2008. godine ima isti izvor, bezgraničnu pohlepu špekulanata i nadu onih drugih da će im se posrećiti i da će lagano zaraditi.

Reforma mirovinskog sustava iz 2002. godine bila je udar na dotadašnji mirovinski sustav, na javne financije (deficit i javni dug), i u konačnici na cijelo gospodarstvo i društvo. Tom reformom postojeći mirovinski sustav razdijelio se u dva dijela. Od starog mirovinskog sustava (Zavod za mirovinsko osiguranje – generacijska solidarnost) u koji se uplaćivalo 20% doprinosa, oduzeto je 5% doprinosa, koji su usmjereni u drugi mirovinski stup (kapitalizirana štednja). Tih 5% proteklih petnaestak godina iznosilo je prosječno oko pet milijardi kuna godišnje. Za taj se iznos povećala “rupa” (deficit) u prvom (starom) mirovinskom stupu. Tih pet milijardi nadoknađuje se iz državnog proračuna i za isti iznos se povećava njegov deficit. Da paradoks bude veći, veći dio za financiranje tog deficita, država posuđuje nazad iz obveznih mirovinskih fondova drugog stupa uz pristojnu kamatu (!)! Može se reći da država plaća kamate mirovinskim fondovima drugog stupa na vlastita sredstva, usput povećavajući vlastiti deficit i javni dug, te smanjuje kreditni rejting Hrvatske.

Kod analize drugog mirovinskog stupa treba imati u vidu i stanje mirovinskog sustava i javnih financija u trenutku njegova uvođenja. I proračun i mirovinski sustav su tada bili u deficitu. Osim toga, godine 1991. bilo je 1,839 milijuna uplatitelja u mirovinski sustav, da bi do 2002. godine taj broj pao na 1,421 milijun, znači smanjenje preko 417 tisuća. Broj korisnika mirovina 1991. godine bio je oko

719 tisuća, da bi taj broj do 2002. godine porastao na preko 1,042 milijuna, odnosno, više od 332 tisuće umirovljenika. Prihodi mirovinskog sustava pali su zbog 417 tisuća manje uplatitelja doprinosa, a broj umirovljenika porastao je preko 330 tisuća. U takvoj situaciji napregnutoga mirovinskog sustava, uvođenjem drugog mirovinskog stupa, postojećem mirovinskom sustavu oduzima se četvrtina prihoda, ili 25% prihoda (5 poena) od 20% doprinosa mirovinskom sustavu, preusmjereno u drugi stup.

To je bilo ravno agresiji na mirovinski sustav Hrvatske: povećao se njegov deficit. Deficit je pokrivan transferom iz proračuna, čime se povećao proračunski deficit. Proračunski deficit financira se zaduživanjem države, čime se povećao hrvatski javni dug. Zbog većeg deficita i javnog duga, Hrvatska je ušla u EU mehanizam prekomjernog deficita, a zbog povećanog javnog duga u makroekonomske neravnoteže. To je Hrvatskoj srušilo kreditni rejting ispod investicijskog. Zbog prekomjernog deficita i makroekonomskih neravnoteža Hrvatska je morala ograničiti javne rashode. Zbog ograničenih javnih rashoda, mirovine se nisu mogle povećavati, plaće zaposlenika u javnim službama su zamrznute, ulaganja države u infrastrukturu i razvoj su ograničena. To je bio i jedan od razloga što je Hrvatska bila najdulje u recesiji i još uvijek nije došla na razinu proizvodnje iz predkrizne 2008. godine. To je također povećalo osjećaj besperspektivnosti u Hrvatskoj i iseljavanje mladih. Zbog svega zajedno Hrvatska je došla uz financijsku i ekonomsku, u prvoklasnu političku krizu, za koju politika do sada ne pokazuje rješenje.

Naravno, reforma mirovinskog sustava nije jedini izvor državnog deficita. Ali ona je dio državnog deficita koji je rezultat pogrešne ekonomske politike, a ne nužnosti. Možda je najbolji naziv “prekomjernog” deficita, jer ga je drugi stup učinio prekomjernim. Ostali dijelovi deficita su rezultat javnih potreba: posljedice rata, zdravstvo, školstvo, sigurnost, razvoj...

Minimalni, nužni uvjeti za uvođenje “malog” drugog mirovinskog stupa bili bi: 1. Suficit u proračunu treba biti veći od povećanja deficita u mirovinskom sustavu (postojećem, prvom mirovinskom stupu) ako se od njega oduzima dio za drugi mirovinski stup. 2. Stabilna dugoročna stopa gospodarskog rasta koja osigurava punu zaposlenost i rast plaća. 3. Stopa gospodarskog rasta treba biti veća od kamate na javni dug. 4. Razvijeno tržište kapitala i 5. Tržište kapitala treba biti efikasno, regulirano i čvrsto nadzirano.

Uza sve te uvjete drugi mirovinski stup je rizično ulaganje, zbog jednostavne činjenice jer se krize na financijskim tržištima redovito u ciklusima događaju i postoji mogućnost gubitka dijela imovine. Uz opću rizičnost ulaganja u drugi stup, u Hrvatskoj nije zadovoljen niti jedan od, prije navedenih, nužnih uvjeta za funkcioniranje drugog stupa.

U suštini, drugi stup je privatno investicijsko ulaganje. Čak se i ne trebaju zvati mirovinski fondovi. Fondovi mirovinskog sustava isplaćuju mirovine i oni-

ma koji nisu uplaćivali, isplaćuju minimalnu mirovinu iako njihove uplate ne bi to omogućile, i druge vrste mirovina. Mirovinski sustav je solidaran i socijalan i kao takav on je civilizacijsko dostignuće razvoja društva. Fondovi drugog mirovinskog stupa su investicijski fondovi s osobnim računima s čijih se računa isplaćuju iznosi uplatiteljima, sukladno njihovim uplatama i prinosima fonda. Nema solidarnosti s drugim članovima društva. Solidarnost je temelj formiranja i razvoja društva, naroda i civilizacija. Solidarni mirovinski fondovi (jedino takvi su mirovinski) su u značajnoj mjeri i javna dobra i jedni od stupova društva. Udar na mirovinski fond solidarnosti je u značajnoj mjeri udar na društvo u cjelini.

Razina razvijenosti gospodarstva određuje uvjete za efikasno uvođenje nekih sustava kao što su: privatno školstvo, privatno zdravstvo, kapitalizira mirovinska štednja itd. Društvo kakvo je hrvatsko, i koje ostvaruje prosječno oko 11 tisuća eura po stanovniku, nema uvjete za privatno školstvo, zdravstvo, kapitaliziranu mirovinsku štednju, ulaganje u tržište kapitala i sl. Na toj razini dohotka, u europskom okruženju, ljudi jedva zadovoljavaju svoje tekuće potrebe. To ne znači da si dio ljudi ne može priuštiti privatno zdravstvo, školstvo, ulaganje u mirovine i tržište kapitala. To je dobro, to treba poticati i za to treba stvarati uvjete, ali to ne smije biti obvezno. Po današnjim cijenama, privatiziranje dijela ovih javnih usluga u Hrvatskoj moglo bi se uvesti kad Hrvatska pređe 20 tisuća eura po stanovniku. Nažalost, ona je još daleko od toga.

Pretvaranjem obveznih fondova drugog mirovinskog stupa u dobrovoljne neutralizirali bi se negativni efekti mirovinske reforme na državni proračun, a time i na socijalnu i gospodarsku situaciju u budućnosti. Buduće uplate, koje su do sada uplaćivane u drugi mirovinski stup, i koje su oduzete prvom mirovinskom stupu, trebaju se njemu i vratiti, kako je to i bilo do 2002. godine. Time bi se povećao prihod prvog stupa za oko 5 milijardi kuna i za približno isti iznos bi se smanjio deficit državnog proračuna, što bi dovelo Hrvatsku u situaciju ubrzanog smanjenja deficita i javnog duga, ili do povećanja ulaganja u razvoj, ili i jednog i drugog.

Politika investiranja u Hrvatskoj također je jedan od uzroka današnje loše situacije hrvatskoga gospodarstva. Od 2002. do 2013. godine u Hrvatskoj je investirano preko 700 milijardi kuna. Investicije se shvaćaju kao najjača ekonomska poluga razvoja. Njima se povećavaju proizvodni kapaciteti nacionalne ekonomije, povećava se broj radnih mjesta i izvoz, smanjuju se deficiti i privatni i javni dugovi. Nažalost, ništa od toga nije se u Hrvatskoj dogodilo, nego upravo suprotno. Razlog tome je pogrešna politika investicija.

Uz veličinu investicija, struktura investicija dominantno utječe na nacionalnu proizvodnju, zaposlenost, izvoz i efikasnost nacionalne ekonomije. Investicije mogu biti proizvodne (za finalne proizvode), infrastrukturne (u poluproizvode) i neproizvodne. Isplativost infrastrukturnih (i neproizvodnih) investicija ovisi o veličini i efikasnosti investicija u proizvodne kapacitete za finalne proizvode.

Hrvatska je u spomenutom (proteklom) razdoblju najveći dio investicija usmjerila u infrastrukturne i neproizvodne, a katastrofalno premalo u proizvodne kapacitete za proizvodnju roba za konačnu potrošnju. Značajan dio investicija financirao se i novcem posuđenim u inozemstvu. Kako taj novac nije utrošen u dovoljnoj mjeri u proizvodne investicije, a još manje u kapacitete za izvoz, Hrvatska danas ima mali udio izvoza roba u BDP, a relativno veliki vanjski dug.

Rješenje se nalazi u promjeni politike investiranja prema kojoj će se direktno i indirektno najveći dio investicijskih sredstava usmjeriti u proizvodne kapacitete za proizvodnju finalnih proizvoda za domaću potrošnju, supstituciju uvoza i povećanje izvoza. Promjena investicijske politike ne može se napraviti jednim "Investicijskim zakonom", nego ona jedino može biti rezultat svih politika i njihove usklađenosti: makroekonomske (fiskalne i monetarne), industrijske, obrazovne, regionalne, socijalne i ostalih politika.

Otvaranje Hrvatske prema svijetu (članstvo u WTO-u i CEFTA-i), početak izgradnje autocesta i zahtjev za članstvo u Europskoj uniji, su teme koje su počele dominirati početkom 2000. Rasprave su se kretale od opisivanja procesa koje treba provesti za ostvarivanje ovih ciljeva do analiza njihovih efekata. Bilo je jasno da nije dovoljno samo ispravno definirati cilj nego, u postojećim okolnostima, kreirati politike, procedure i institucije koje će dovesti do ostvarivanja željenih ciljeva. Članstvo u WTO-u, u CEFTA-i i kasnije u EU nije imalo očekivane (i od strane politike) promovirane efekte. Očito su izostale pripreme Hrvatske za prilagođavanje ovim organizacijama i integracijama, izostale su značajnije reforme i promjene: restrukturiranje gospodarstva i reorganizacija javnog sektora i države... Politika je slala pogrešnu poruku da je dovoljno samo članstvo, a sve ostalo će automatizmom članstva doći samo po sebi. Danas ne treba reći da je to bila pogrešna poruka i pogrešna politika.

Industrijska politika (kao temeljna politika promjene strukture gospodarstva) izgleda da je zabranjena u Hrvatskoj. Iako smo poglavlje industrijske politike trebali položiti pred EU i zatvoriti kod pristupanja, ona nije u Hrvatskoj prihvaćena kao ključna politika razvoja gospodarstva. Industrijska politika je i temelj razvojne. Stabilan makroekonomski okvir bez aktivne industrijske politike doveo je do deindustrijalizacije i veće nezaposlenosti. I danas kad se govori o četvrtoj industrijskoj revoluciji, ona se neće moći na efikasan način provesti u Hrvatskoj bez suvremene industrijske politike.

Demografsko propadanje Hrvatske rezultat je ne samo loše demografske nego i pogrešnih drugih politika, od kojih smo neke prethodno naveli, i nepostojanje nekih, prije svega onih koje se odnose na gospodarski i regionalni razvoj Hrvatske. Demografija je postala dugoročno goruće, ne samo ekonomsko nego i prvoklasno socijalno i političko pitanje.

Unatoč lošim rezultatima prije navedenih i drugih politika, Hrvatska ne nalazi snage za njihovu promjenu. Kao da je njihov zarobljenik.

3. Gospodarstvo svijeta, EU i Hrvatske

Hrvatska će, po svemu sudeći, i na kraju 2018. godine biti jedna od rijetkih zemalja u svijetu ispod razine gospodarske aktivnosti iz 2008. godine. Svijet se u prosjeku nalazi 46% iznad 2008. godine, SAD 21%, EU 13%, Kina 127%, Europske zemlje u razvoju i tranziciji (ZUR Europa) oko 48% iznad 2008. godine. Jedino je Hrvatska još uvijek ispod¹.

Tablica 1.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD (2008 = 100)

	SVIJET	SAD	EU	KINA	ZUR EUROPA	HRVATSKA
2007.	97,1	100,3	99,3	91,2	96,9	97,9
2008.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2009.	100,0	97,2	95,6	109,2	96,4	93,1
2010.	105,4	99,6	97,5	120,8	100,5	91,8
2011.	109,9	101,2	99,3	132,2	107,2	91,5
2012.	113,8	103,5	99,0	142,7	109,9	89,5
2013.	117,8	105,2	99,3	153,5	115,2	89,0
2014.	122,0	107,9	101,1	164,7	119,7	88,9
2015.	126,3	111,1	103,5	176,1	125,4	90,9
2016.	130,3	112,7	105,5	187,9	129,4	93,8
2017.	135,3	115,3	108,4	200,9	137,0	96,5
2018.	140,5	118,7	111,1	214,1	142,9	99,2
2019.	146,0	121,9	113,4	227,8	148,0	101,7

Izvor: IMF (2018), World Economic Outlook, April 2018, October 2018.

Očekuje se rast svjetskoga gospodarstva u 2018. i 2019. godini oko 3,9%. Proteklih nekoliko godina svjetska ekonomija se nalazi u najboljem stanju u svojoj povijesti. Gospodarstvo raste u apsolutnim iznosima, a BDP raste i po glavi stanovnika svijeta. Proračunski deficiti i javni dugovi se smanjuju. Nezaposlenost je vrlo mala. Potražnja za radnicima raste u većini dijelova svijeta. Inflacija je niska i ne očekuje se njezin značajniji rast. Broj zemalja u recesiji je najmanji u suvreme-

¹ Svi podaci koji slijede su od IMF-a (2018), World Economic Outlook, April 2018, October 2018.

noj povijesti. Ne očekuje se značajniji rast cijena nafte do kraja 2018. godine ni njezin značajniji utjecaj na opći rast cijena. Iako rast cijena nafte može biti potaknut situacijom s Iranom i u Venezueli, ipak se očekuje da bi povećana proizvodnja nafte u Sjevernoj Americi smanjila pritiske na cijene u 2019. godini.

Iako je rast svjetskoga gospodarstva zadovoljavajući (3,9%), on nije ujednačen po zemljama i regijama. Prirodno je da razvijene zemlje koje ostvaruju visoki BDP, koje imaju gotovo potpuno zaposlene proizvodne resurse i nalaze se na visokoj tehnološkoj razini imaju manje stope rasta, jer su blizu ili postižu potencijalni maksimalni dohodak. Zemlje nižeg stupnja razvijenosti i s nepotpunim iskorištavanjem proizvodnih faktora i na nižoj su tehnološkoj razini, imaju nominalno veći potencijal za rast.

Rast razvijenih zemalja procjenjuje se na 2,5% u 2018. i 2,2% u 2019. Za europske zemlje u tranziciji i razvoju predviđa se rast od 4,9% u 2018. i 5,1% u 2019. U ovu skupinu zemalja svrstana je i Hrvatska. Za azijske zemlje u razvoju, stope rasta procjenjuju se na 6,5% i 6,6%, a za Supsaharsku Afriku 3,4% u 2018. i 3,7% u 2019.

Prognozirane stope rasta za Hrvatsku su među najnižima. Za grupu europskih zemalja s tržištem u nastajanju (Emerging and Developing Europe) predviđaju se prosječne stope rasta od 4,3% u 2018., 3,7% u 2019. i 3,2% u 2023., dok su te stope za Hrvatsku dosta manje: 2,8%, 2,6% i 2,2%. Očito IMF ne vidi politiku i potencijale za rast u Hrvatskoj. Hrvatska ima najmanje stope u ovoj grupi zemalja. Rumunjska, koja nas prestiže s BDP-om po stanovniku prema paritetu kupovne moći, imat će rast prema ovim procjenama: 5,1%, 3,5% i 3,1%. Bugarska, koja je još uvijek iza Hrvatske, očekuje se da će rasti 3,8% u 2018., 3,1% u 2019. i 2,8% u 2023. godini. Za Srbiju se predviđaju stope rasta u ovim godinama 3,5%, 3,5% i 3,1%. Ukratko, perspektive rasta za Hrvatsku su najmanje.

Stope rasta, kako smo mal prije rekli ovise o razini razvijenosti. Razina razvijenosti najčešće se mjeri u BDP-u po stanovniku. U Tablici 2. prikazano je kretanje BDP-a po stanovniku, prosječnog u EU28, u Hrvatskoj i nekim zemljama. BDP izražen je u tekućim eurima. U posljednjem stupcu Tablice 2. navedena je promjena u 2017. godini u odnosu na 2007. godinu.

Prosjek BDP-a po stanovniku zemalja EU28 bio je 2007. godine oko 26 tisuća, a u Hrvatskoj oko 10 tisuća. U EU28 taj se dohodak do 2017. godine povećao na 30 tisuća, a u Hrvatskoj na približno 12 tisuća eura. Stopa porasta je približno ista (oko 15%), ali budući da je EU28 imala 2,5 puta veću bazu, to je u apsolutnom dohotku puno više. Prosječan Europljanin je 2017. godine imao gotovo 4 tisuće eura više nego 2007. godine, a prosječan Hrvat samo 1,6 tisuća eura. U isto vrijeme Njemačka koja ima iznadprosječan dohodak, u istom je razdoblju povećala dohodak po stanovniku s 31 tisuću eura u 2007. na 39,6 tisuća eura u 2017. godini, dakle gotovo za 10 tisuća eura po stanovniku.

Manje razvijene europske zemlje imale su veće povećanje od Hrvatske: Slovenija za 19%, Srbija za 30%, Češka za 35%, Slovačka za 50%, Rumunjska za 54% i Bugarska za 69%.

Tablica 2.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD PO STANOVNIKU U TISUĆAMA EURA

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	07/17
EU28	26,1	26,1	24,5	25,5	26,2	26,6	26,8	27,7	29,1	29,2	30	114,9
HRVATSKA	10,2	11,2	10,5	10,5	10,5	10,3	10,3	10,2	10,6	11,2	11,8	115,7
ŠVEDSKA	39	38,3	33,3	39,4	42,9	44,5	45,4	44,7	45,8	46,6	47,2	121,0
NJEMAČKA	31	31,7	30,6	32,1	33,7	34,3	35	36,3	37,4	38,4	39,6	127,7
AUSTRIJA	34,3	35,3	34,5	35,4	37	37,8	38,2	39	39,9	40,8	42,1	122,7
SLOVENIJA	17,4	18,8	17,7	17,7	18	17,5	17,6	18,2	18,8	19,5	20,8	119,5
ČEŠKA	13,4	15,5	14,2	14,9	15,6	15,4	15	14,9	16	16,7	18,1	135,1
SLOVAČKA	10,4	12,2	11,8	12,4	13,1	13,4	13,1	14	14,6	15	15,6	150,0
RUMUNJSKA	6,2	7,1	6,1	6,2	6,6	6,7	7,2	7,6	8,1	8,7	9,6	154,8
BUGARSKA	4,2	4,9	4,9	5,1	5,6	5,7	5,8	5,9	6,3	6,8	7,1	169,0
SRBIJA	4	4,6	4,2	4,1	4,6	4,4	4,8	4,7	4,7	4,9	5,2	130,0

Izvor: Eurostat.

Puno bolja slika o kretanju BDP-a dobije se ako se analizira realni rast i dulje razdoblje. U Tablici 3. nalaze se podaci o realnim stopama rasta zemalja EU28 od 2007. do 2017. godine. Prosječan godišnji realni rast gospodarstva zemalja EU28 u razdoblju 2007. – 2017. bio je 0,8%, dok je u istom razdoblju taj rast u Hrvatskoj iznosio prosječno godišnje -0,2%. Uz Hrvatsku negativnu prosječnu godišnju stopu rasta imale su Grčka (-2,9%), Italija (-0,6%) i Portugal (-0,1%). Rumunjska je rasla prosječnom stopom 2,5%, Slovačka je rasla prosječnom stopom od 2,4% godišnje, Albanija 3,1%, Bosna i Hercegovina 1,4%, Srbija 0,9%, Turska 4,7%, Kina 8,4% itd... Sve ove zemlje imaju olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, ali njihove stope rasta i razvoja dominantno ovise o sposobnosti vlastite politike da kreiraju strategije i politike za rast i razvoj. Nažalost, hrvatskoj politici to još nije uspjelo.

Hrvatska se “ljulja” u ritmu Europe. Neki će to navesti kao pozitivnu činjenicu pokušavajući nekoga uvjeriti da je Hrvatska kao Europa. Ima usklađene cikluse, rekli bi. Međutim, kako se vidi iz podataka, Hrvatska se ljulja na tri puta nižoj razini od EU28, odnosno Hrvatska grebe po dnu mora, dok se prosjek EU ljulja na površini mora, a najrazvijenije zemlje “surfaju” četiri puta višim valovima od Hrvatske. Isto tako, Hrvatska u pravilu raste kad raste i gospodarstvo EU, samo

što je taj rast u prosjeku manji, a pada kad i EU pada, samo što je taj pad u pravilu veći od pada prosjeka EU.

Tablica 3.

EU28: REALNE STOPE RASTA BDP-a

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Average 2007- 2017
EU-28	3.1	0.5	-4.3	2.1	1.8	-0.4	0.3	1.7	2.3	1.9	2.4	0.8
Euro area (EA-19)	3.1	0.5	-4.5	2.1	1.6	-0.9	-0.2	1.3	2.1	1.8	2.4	0.6
Belgium	3.4	0.8	-2.3	2.7	1.8	0.2	0.2	1.3	1.4	1.4	1.7	0.9
Bulgaria	7.3	6.0	-3.6	1.3	1.9	0.0	0.9	1.3	3.6	3.9	3.6	1.9
Czech Republic	5.6	2.7	-4.8	2.3	1.8	-0.8	-0.5	2.7	5.3	2.5	4.3	1.5
Denmark	0.9	-0.5	-4.9	1.9	1.3	0.2	0.9	1.6	1.6	2.0	2.3	0.6
Germany	3.3	1.1	-5.6	4.1	3.7	0.5	0.5	1.9	1.7	1.9	2.2	1.2
Estonia	7.7	-5.4	-14.7	2.3	7.6	4.3	1.9	2.9	1.7	2.1	4.0	0.6
Ireland	5.3	-4.4	-5.0	1.9	3.7	0.2	1.3	8.8	25.1	5.0	7.2	4.1
Greece	3.3	-0.3	-4.3	-5.5	-9.1	-7.3	-3.2	0.7	-0.3	-0.2	1.4	-2.9
Spain	3.8	1.1	-3.6	0.0	-1.0	-2.9	-1.7	1.4	3.4	3.3	3.1	0.3
France	2.4	0.3	-2.9	1.9	2.2	0.3	0.6	1.0	1.1	1.2	2.2	0.8
Croatia	5.3	2.0	-7.3	-1.5	-0.3	-2.3	-0.5	-0.1	2.4	3.5	2.9	-0.2
Italy	1.5	-1.1	-5.5	1.7	0.6	-2.8	-1.7	0.1	1.0	0.9	1.5	-0.6
Cyprus	4.8	3.9	-1.8	1.3	0.3	-3.1	-5.9	-1.4	2.0	3.4	3.9	0.2
Latvia	10.0	-3.5	-14.4	-3.9	6.4	4.0	2.4	1.9	3.0	2.2	4.5	0.1
Lithuania	11.1	2.6	-14.8	1.6	6.0	3.8	3.5	3.5	2.0	2.3	3.8	1.3
Luxembourg	8.4	-1.3	-4.4	4.9	2.5	-0.4	3.7	5.8	2.9	3.1	2.3	1.9
Hungary	0.4	0.9	-6.6	0.7	1.7	-1.6	2.1	4.2	3.4	2.2	4.0	1.0
Malta	4.0	3.3	-2.5	3.5	1.3	2.7	4.6	8.1	9.6	5.2	6.4	4.2
Netherlands	3.8	2.2	-3.7	1.3	1.6	-1.0	-0.1	1.4	2.0	2.2	2.9	0.8
Austria	3.7	1.5	-3.8	1.8	2.9	0.7	0.0	0.8	1.1	1.5	3.0	0.9
Poland	7.0	4.2	2.8	3.6	5.0	1.6	1.4	3.3	3.8	3.0	4.6	3.3
Portugal	2.5	0.2	-3.0	1.9	-1.8	-4.0	-1.1	0.9	1.8	1.6	2.7	-0.1
Romania	6.9	8.3	-5.9	-2.8	2.0	1.2	3.5	3.4	3.9	4.8	6.9	2.5
Slovenia	6.9	3.3	-7.8	1.2	0.6	-2.7	-1.1	3.0	2.3	3.1	5.0	0.6
Slovakia	10.8	5.6	-5.4	5.0	2.8	1.7	1.5	2.8	3.9	3.3	3.4	2.4
Finland	5.2	0.7	-8.3	3.0	2.6	-1.4	-0.8	-0.6	0.1	2.1	2.6	0.0
Sweden	3.4	-0.6	-5.2	6.0	2.7	-0.3	1.2	2.6	4.5	3.2	2.3	1.6
United Kingdom	2.5	-0.3	-4.2	1.7	1.6	1.4	2.0	2.9	2.3	1.8	1.7	1.1
Iceland	9.4	1.7	-6.5	-3.6	2.0	1.3	4.3	2.2	4.3	7.5	3.6	1.6
Norway	3.0	0.5	-1.7	0.7	1.0	2.7	1.0	2.0	2.0	1.1	1.9	1.1
Switzerland	4.1	2.2	-2.2	3.0	1.7	1.0	1.9	2.4	1.2	1.4	1.1	1.4
Montenegro (*)	7.2	7.2	-5.8	2.7	3.2	-2.7	3.5	1.8	3.4	2.9	-	1.8
Former Yugoslav Republic of Macedonia	6.5	5.5	-0.4	3.4	2.3	-0.5	2.9	3.6	3.9	2.9	0.0	2.4
Albania	6.0	7.5	3.4	3.7	2.5	1.4	1.0	1.8	2.2	3.4	3.8	3.1
Serbia	5.9	5.4	-3.1	0.6	1.4	-1.0	2.6	-1.8	0.8	2.8	1.9	0.9
Turkey (*)	5.0	0.8	-4.7	8.5	11.1	4.8	8.5	5.2	6.1	3.2	-	4.7
Bosnia and Herzegovina (*)	5.9	5.4	-3.0	0.9	1.0	-0.8	2.3	1.1	3.1	3.1	-	1.4
Kosovo (*)	-	-	3.6	3.3	4.4	2.8	3.4	1.2	4.1	4.1	-	3.4
China (including Hong Kong) (*)	14.2	9.7	9.4	10.6	9.5	7.9	7.8	7.3	6.9	6.7	-	8.4
Japan	-1.7	-1.1	-5.4	4.2	-0.1	1.5	2.0	0.4	1.4	0.9	1.7	0.5
United States	1.8	-0.3	-2.8	2.5	1.8	2.2	1.7	2.6	2.9	1.5	2.3	1.4

Izvor: Eurostat.

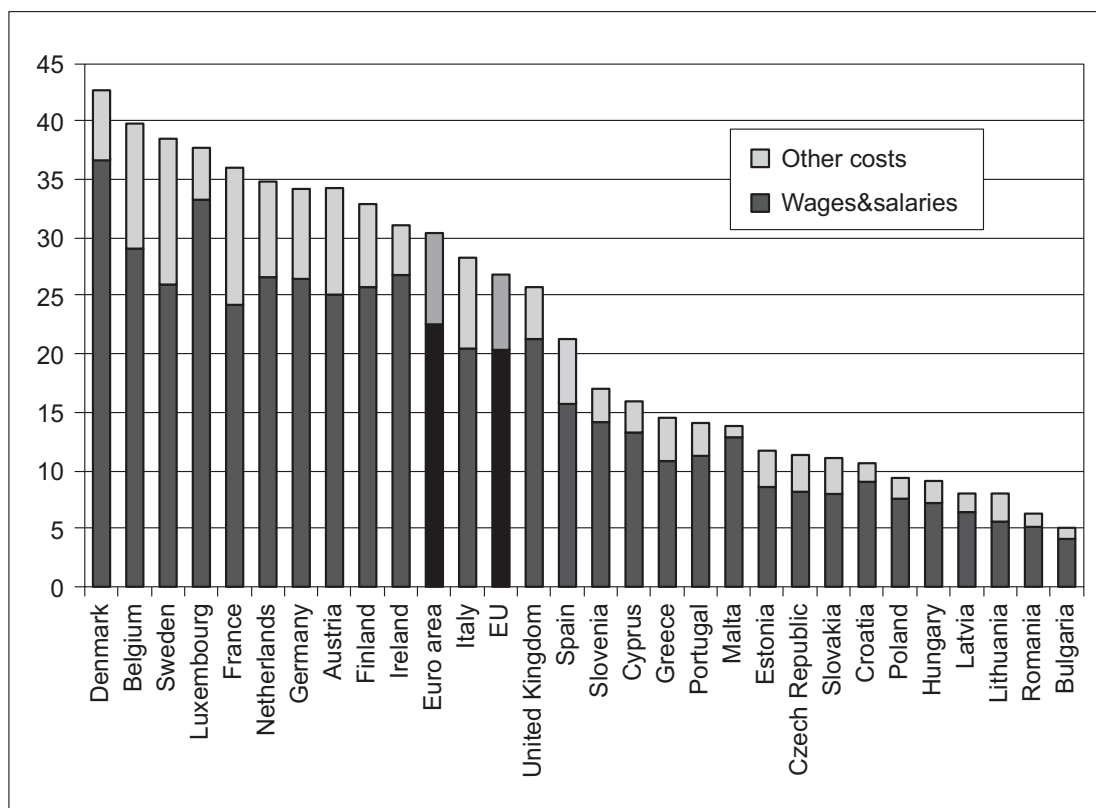
To sve pokazuje da Hrvatska nema ugrađene stabilizatore u svojoj ekonomskoj politici za slučaj recesije i kriza, niti akceleratora kada dođe do oživljavanja i poleta europskoga i globalnoga gospodarstva. Sve je prepušteno slučaju i prirodnom razvoju gospodarstva kao da ekonomska i druge znanosti ne postoje više od 250 godina. A ono što je najproblematičnije, nema razvojnu politiku, pa ni politiku dizanja s dna prema površini EU.

U nerazvijenom gospodarstvu u kojemu nema politike razvoja industrije na osnovi nacionalnih resursa, ni politike razvoja na novim tehnologijama, a još manje politike razvoja novih tehnologija, ne propada samo gospodarstvo nego i društvo. U takvoj situaciji to nije više samo financijski, ekonomski i socijalni problem, nego je to prvoklasni politički problem. Takva se situacija sve više razvija u Hrvatskoj. Za sada nema na vidiku politike koja bi preokrenula opću situaciju.

Jedan od mikroekonomskih efekata negativnih stopa rasta, ili barem stopa rasta koje su manje od prosjeka usporedivih zemalja, ili što je još gore, najniže su u odnosu na usporedive zemlje, su niske plaće. U 2017. godini prosječna cijena sata rada u industriji EU28 bila je 26,8 eura, u zemljama europodručja (koje imaju valutu euro) 30,3 eura. U Hrvatskoj je ta plaća iznosila 10,6 eura. U ovaj prosjek nisu uključene cijene rada u poljoprivredi i administraciji. U Sloveniji ta cijena iznosi 17 eura, u Češkoj 11,3 eura, Slovačkoj 11,1 euro, Rumunjskoj 6,3 eura i Mađarskoj 9,1 euro. Najveća cijena prosječnog sata rada je u Norveškoj 51 euro, Danskoj 42,5 eura, Francuskoj 36 eura i Njemačkoj 34,1 euro.² Na Grafikonu 1. prikazane su prosječne cijene rada u 2017. godini u EU28.

Grafikon 1.

CIJENE RADA U EU U EURIMA U 2017.

Izvor: Eurostat (2018), Newsrelase, 60/2018 – 9 April 2018.

Razlike u nadnici, kao jedan od najčešćih razloga ekonomskih migracija, nastaju kao posljedica primarno oskudnosti kapitala u zemljama u razvoju, koja

² Eurostat, Newsrelease, Labour cost in the EU, 60/2018, 9 April 2018.

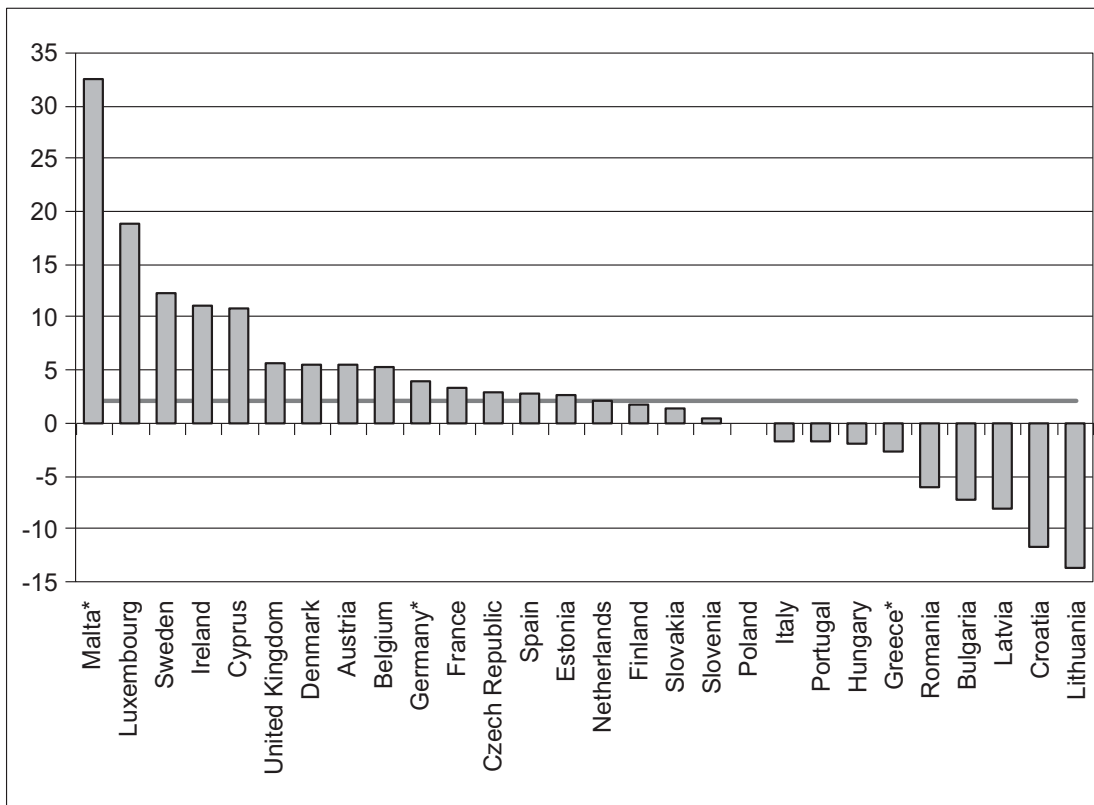
dovodi do manje produktivnosti radnika u tim zemljama, a potom i razlika u znanju odnosno umijećima i tehnologijama koje u zemljama u razvoju zaostaju za razvijenima (Stiglitz, 2009). Pojedinci tako kako bi maksimalizirali svoj dohodak, sele iz države s niskim nadnicama u države s višim nadnicama (Castles, 2013).

Nedostatak radnih mjesta i niska plaća stvaraju atmosferu besperspektivnosti u Hrvatskoj. Iako se često navode i drugi razlozi, mislimo da su ova tri faktora glavni razlozi emigracije iz Hrvatske. Iako su migracije od postanka čovjeka prirodna pojava, one su kroz povijest imale različite uzroke i smjerove. Suvremene nacionalne države kreiraju politiku migracija kao jednu od temeljnih politika. Depopulacija nije samo demografsko pitanje nego je i ekonomsko, financijsko, socijalno i sigurnosno pitanje, a time i prvoklasno političko pitanje, čije se rješenje ne smije prepusti slučajnosti.

Koliki je problem emigriranja iz Hrvatske možda najbolje pokazuje Grafikon 2. Samo Litva ima veći pad stanovništva od Hrvatske.

Grafikon 2.

PROMJENE BROJA STANOVNIKA U 2017. (NA 1000 STANOVNIKA)

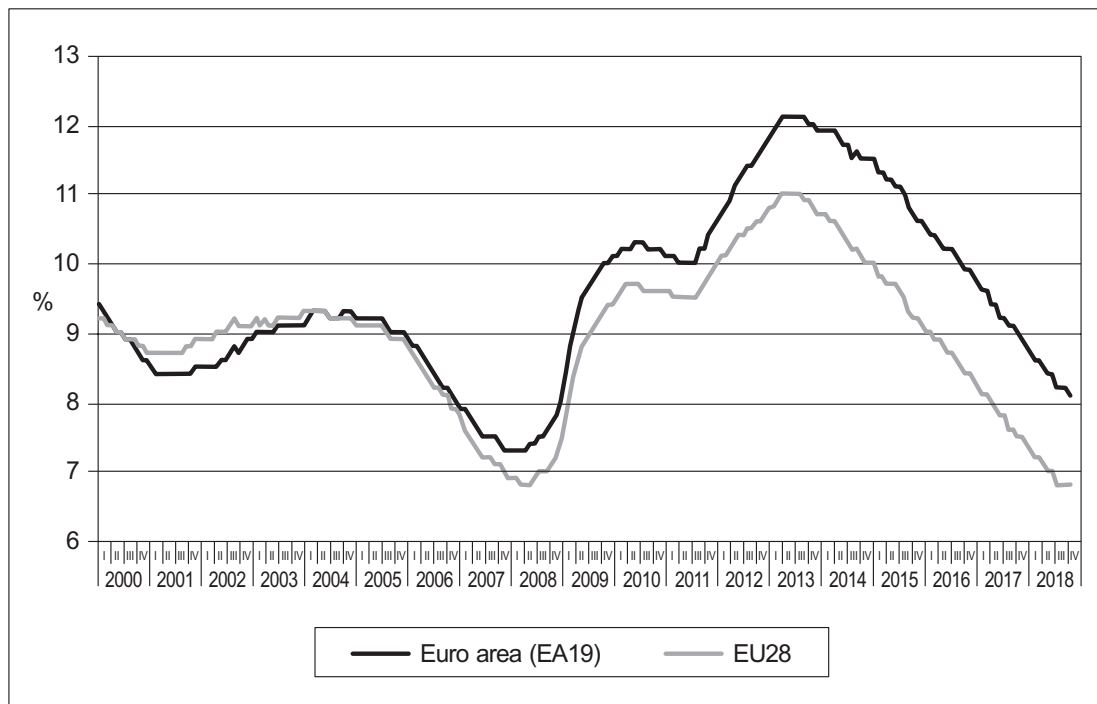
Izvor: Eurostat (2018), Newsrelase 115/2018 – 10 July 2018.

Dana 1. siječnja 2018. godine broj stanovnika EU procijenjen je na 512,6 milijuna, to je povećanje u usporedbi s 1. siječnja 2017. godine kada je broj stanovnika procijenjen na 511,5 milijuna.

Tijekom 2017. godine u EU bilo je više umrlih (5,3 milijuna) nego rođenih (5,1 milijun), što znači da je prirodni prirast stanovništva bio negativan. Povećanje broja stanovnika EU oko 1,1 milijun rezultat je pozitivne neto migracije, tj. toliko su bile veće imigracije nego emigracije iz EU. Broj stanovnika povećan je u devetnaest članica EU, a smanjen je u devet. Najveće povećanje bilo je na Malti (+32,9 na 1000 stanovnika), u Luksemburgu (+19‰), Švedskoj (+12,4‰), Irskoj (+11,2‰) i na Cipru (+11,0‰). Nasuprot tome, najveće smanjenje je zabilježeno u Litvi (-13,8‰), Hrvatskoj (-13,8‰), Latviji (-8,1‰), Bugarskoj (-7,3‰) i Rumunjskoj (-6,2‰).

Grafikon 3.

NEZAPOSLENOST U EU OD 2000. DO 2018.

Izvor: Eurostat.

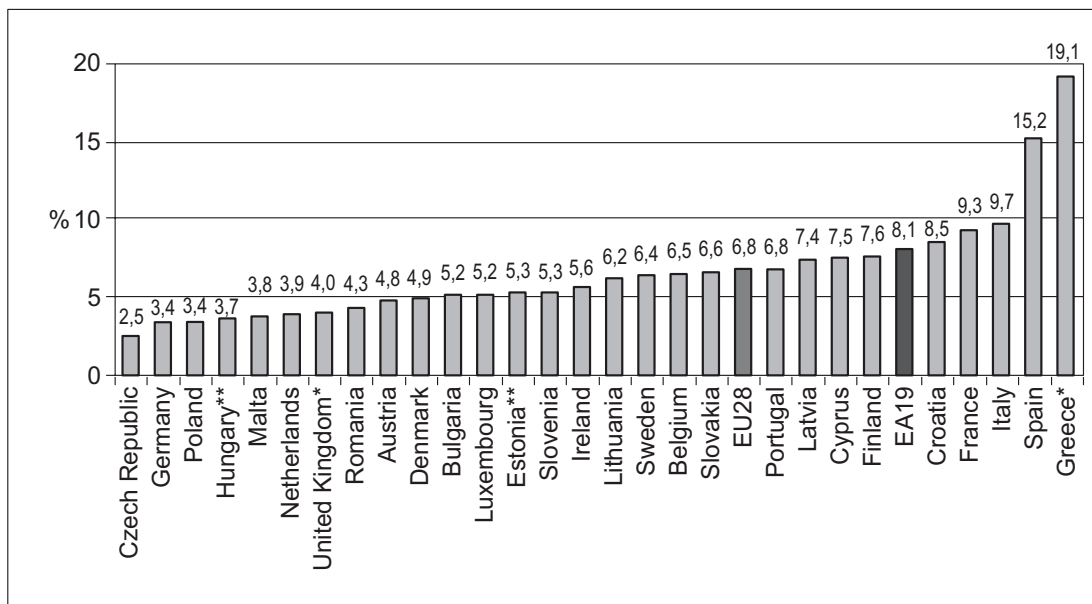
Nezaposlenost u EU smanjivala se od 2000. do 2008. godine kad je iznosila oko 7%. Nakon krize 2008. – 2009. kako je ekonomska aktivnost počela padati, tako se nezaposlenost povećavala. Nakon zaustavljanja krize 2010. godine nezapo-

slenost je nastavila rasti do 2014. godine, najviše zbog konsolidacije gospodarstva i kompanija nakon što su bile pogođene krizom. Očito je ta konsolidacija završila do 2014. godine. Uz to, vratio se optimizam među poduzetnike, jer je gospodarstvo već nekoliko godina poslovalo pozitivno. Svjetska trgovina počela je rasti i osobna potrošnja se stabilizirala. Zaposlenost je počela rasti, a nezaposlenost padati.

U kolovozu 2018. prosječna nezaposlenost u EA 19 (europodručje) bila je 8,1%, što je manja nezaposlenost nego što je bila u srpnju 2018. kad je iznosila 8,2%, i manja u odnosu na kolovoz 2017. kad je iznosila 9,0%. Inače, to je najniža stopa nezaposlenosti u EA od studenoga 2008., tj. od vremena kad se još negativni efekti krize nisu počeli javljati. U EU28, stopa nezaposlenosti u kolovozu 2018. bila je 6,8% ista kao mjesec prije, a manja nego isti mjesec 2017. kad je bila 7,5%.

Grafikon 4.

EU28: NEZAPOSLENOST U KOLOVOZU 2018.

Izvor: Eurostat.

Hrvatska je napredovala u odnosu na prethodne godine. U kolovozu ove godine bila je na petom mjestu otraga, dok je prethodnih godina držala treće mjesto, ispred Španjolske i Grčke. Sada su i Francuska i Italija iza nje s malo većom stopom nezaposlenosti. Bliska budućnost će pokazati je li to rezultat povećanog zapošljavanja ili iseljavanja radno sposobnih ljudi. Devetnaest EU28 zemalja ima manju

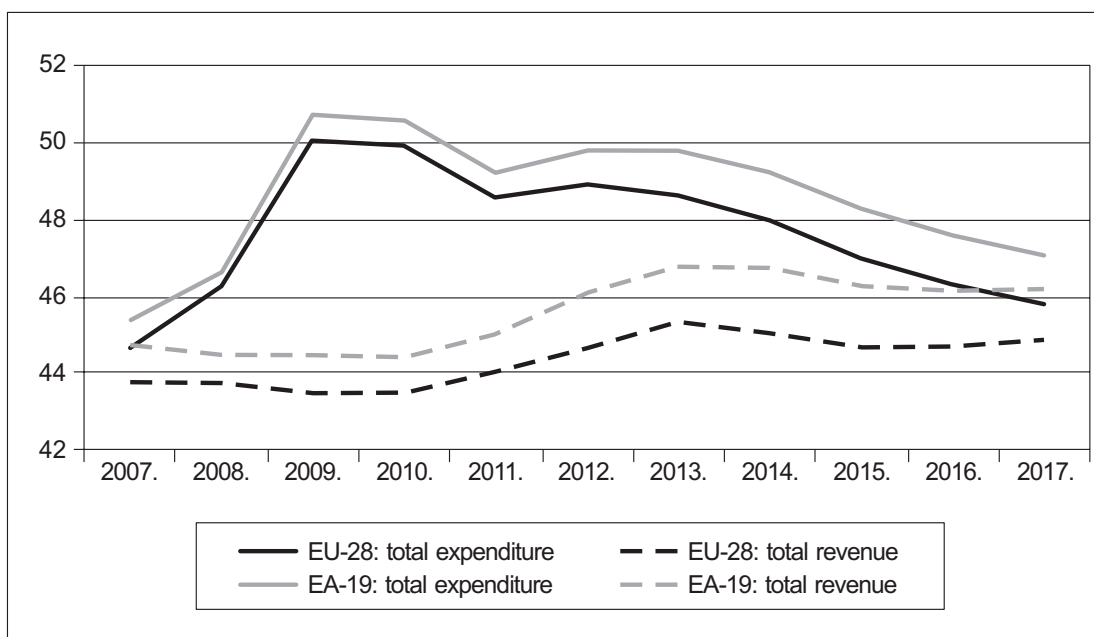
nezaposlenost od prosjeka, a devet veću. Najnižu ima Češka Republika 2,5%, Njemačka 3,4%, Poljska 3,4% i Mađarska 3,7%.

Zaposlenost radno sposobnog stanovništva također je važan pokazatelj efikasnosti gospodarstva. Cilj EU 2020. godine je postići zaposlenost od 75%. Hrvatska je danas na razini 63,6%. Nižu stopu zaposlenosti imaju samo Italija 62,3% i Grčka 57,8%. Najveću stopu zaposlenosti ima Švicarska 82,1%, i Švedska 81,8%. Njemačka ima 79,2%. Od tranzicijskih zemalja najveću zaposlenost ima Češka Republika 78,5%, Mađarska i Slovenija 73,3%, Slovačka i Bugarska oko 71% te Rumunjska 68,8%.

Dobro stanje globalnoga i europskoga gospodarstva dovelo je i do stabiliziranja javnih financija čiji su deficiti, zbog krize, rasli 2009. i 2010. godine. Jedan dio rasta proračunskih deficita i javnog duga bio je direktno zbog krize i pada potrošnje i gospodarske aktivnosti, a jedan dio deficita i javnog duga rastao je zbog politike javnih financija i povećanja potrošnje kako bi zaustavili krizu. Kad se tom i drugim politikama zaustavila kriza i gospodarstva su počela stabilno raditi i rasti, proizvodnja, zaposlenost, izvoz i osobna potrošnja počeli rasti, prihodi države počeli se povećavati, a deficiti i javni dug smanjivati. Smanjivanje proračunskih deficita i javnih dugova još je jedna potvrda da je svjetsko i europsko gospodarstvo izišlo iz krize započete “službeno”, u rujnu 2008. godine, nakon bankrota Lehman Brothersa.

Grafikon 5.

JAVNE FINACIJE PRIHODI I RASHODI 2007. – 2017.

Izvor: Eurostat.

Unatoč svi dobrim pokazateljima svjetskoga i europskoga gospodarstva, ono je suočeno s brojnim izazovima. Prvi je “opće naravi”, a taj je “prirodno cikličko” kretanje gospodarstva: nakon krize počinje oživljavanje, pa polet, zatim boom, nakon čega slijedi recesija i ponekad kriza. U takvom se ciklusu nalazi i sadašnje gospodarstvo. Sudeći po razini zaposlenosti i nezaposlenosti, veličini bruto domaćeg proizvoda i drugim makroekonomskim pokazateljima, svjetsko gospodarstvo nalazi se blizu ili u samom vrhu gospodarskog ciklusa. Recesija bi prema “prirodi ekonomskih ciklusa” trebala nastupiti nakon vrha ekonomskog ciklusa. Dostignuća ekonomske znanosti omogućuju da razdoblje prosperiteta traje dulje nego u prijašnjim ciklusima, a da recesije budu umjerenije i kraće.

4. Zaključak

Hrvatska u proteklom razdoblju, od osamostaljenja, nije bila uspješna u vođenju ekonomske politike. Jedan od razloga je što nikad nije definiran koncept i okvir gospodarske politike. Uvijek je postavljala idealne ciljeve i predlagala čarobna rješenja. Izostale se politike temeljene na znanosti i struci. Bez znanosti i struke nude se iluzije o čarobnim rješenjima. Počelo se s politikom pretvorbe i privatizacije, nastavilo se politikom stabilizacije bez razvojne politike, fiksiranjem tečaja ispod ravnotežne razine, dopuštanjem devizne klauzule, ulaskom bez pripreme u WTO i EU, provođenjem mirovinske reforme kad Hrvatska nije zadovoljavala ni minimalne uvjete za tu reformu, sada, po svemu sudeći, Hrvatska promovira prihvaćanje eura kao nacionalne valute, a da se ne rade pripreme koje bi osigurale Hrvatskoj koristi od njegova uvođenja...

Za sve ove poteze ekonomske politike, bez odgovarajućih priprema i bez zadovoljenih uvjeta imale su veće negativne nego pozitivne efekte na hrvatsko gospodarstvo i društvo. Iako je Hrvatska već više od 15 godina članica WTO-a, već pet godina članica EU, ipak tone prema dnu Europe. Članstva u ovim i drugim organizacijama i integracijama nisu razlog hrvatskog stagniranja. Stagniranje Hrvatske rezultat je loše hrvatske politike u okvirima ovih organizacija i integracija.

“Zadnja nada” bila je članstvo u EU koje je trebalo riješiti sve gospodarske i socijalne probleme. Nakon pet godina članstva, Hrvatska tone prema dnu EU. Razlog tonjenju nije članstvo, nego vrlo loša priprema gospodarstva, države i društva za članstvo. EU propisuje što se ne smije činiti i što se mora napraviti. Između te dvije linije ostaje ogroman prostor koji nacionalna politika može iskoristiti u svom interesu. Nažalost, Hrvatska do sada nije pokazala da zna kako iskoristiti taj prostor.

Kad je Hrvatska počela pristupne pregovore za članstvo u EU, Hrvatsko društvo ekonomista je od 2004. godine svoje tradicionalno savjetovanje svake godine do 2013. počinjalo s naslovom Quo Vadis Croatia sa željom i nadom što bolje pripreme i što bržeg ulaska u EU. Danas, iako je Hrvatska već pet godina punopravna članica EU, njezini ekonomski i socijalni pokazatelji među najlošijima su u Europi. Brzina napredovanja je među najsporijima. Govoreći svakodnevnim jezikom, Hrvatska tone. Najočitiiji dokaz tome, i bez ekonomskih i visoko znanstvenih pokazatelja, je iseljavanje i gubljenje stanovništva, što je politički problem najvišeg reda. Uz puno loših pokazatelja, najzabrinjavajuća je činjenica da nema na vidiku sustavne politike koja bi to zaustavila.

Zbog svega toga moramo se, nakon pet godina članstva i velikih očekivanja od EU, upitati Quo Vadis Croatia?

Literatura:

- Castles, S., De Haas, H., Miller, M. J. (2013). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Macmillan International Higher Education, New York.
- Eurostat (2018). Newsrelease, 60/2018 – 9 April 2018.
- Eurostat (2018). Newsrelease115/2018 – 10 July 2018.
- IMF (2018). World Economic Outlook, April 2018, October 2018.
- Stiglitz, J. (2009). Uspjeh globalizacije: novi koraci do pravednoga svijeta. Algoritam, Zagreb.

QUO VADIS CROATIA: AFTER 5 YEARS OF MEMBERSHIP IN THE EUROPEAN UNION?

Summary

Since its independence, Croatia has not been successful in establishing a comprehensive and systematic economic policy. Individual policies, that have been pursued, have generally been neither well-conceived nor well-prepared. Those in power used to spend most of their time and effort in trying to persuade the people in the success of their policies even when it was obvious that they would not prove to be successful. Often, due to ignorance and inability to create the necessary policies, steps were taken to show that something is being done, though they probably did not believe in the appropriateness of these moves themselves. In the absence of complete and systematic policies, they tried to pursue with partial policies by believing in their peculiar abilities. Privatization, a stable macroeconomic framework and a stable currency, pension reform, investment in infrastructure, membership in international organizations and integrations, etc. are by no means bad policies. But that can be the case if preparations are not good and wholesome and do not include the whole economic and social system. Such an approach was lacking and as a result Croatia is at the bottom-end of the EU. Through the years of accession negotiations with the EU (since 2004), the introductory article was titled: QUO Vadis Croatia? aiming for Croatia to become a full member as soon as possible, striving to give its contribution to the accession and hoping that an EU membership will get Croatia's politics out of a dead end. After Croatia entered the EU (2013), we stopped writing the introductory article Quo Vadis Croatia? After five years of membership, Croatian economy sinks to the bottom of the EU, people are emigrating, as the most obvious proof of a failed policy, and we have to readdress the title (question) Where are you going Croatia?

Keywords: economic policy, economy, EU, Croatia